

Naturskyddsföreningen

Ge oss kraft
att förändra
Pg.90 1909-2

Rapport

En havspolitik styrd av riksdagen
– 25 svenska beslut för svenska hav

25 svenska beslut för svenska hav

Svenska beslut för svenska hav	3
Inledning	4
Vem bestämmer över havet och dess resurser?	4
Fiske	5
Svenska fiskare	6
Svensk fiskeförvaltning	6
Vem ska få fiska	7
Torskfisket i Östersjön	8
Lax- och havsöringsförvaltning	9
Kompensationsutsättningar	9
Fisket	10
"Post smolt mortality"	10
Ålförvaltning	11
Kustfiskar	12
Yrkesfisket på västkustens kustbestånd	13
Exploatering av havet	14
Exploatering av grunda havsområden	14
Brist på marina skyddade områden	14
Förstörda vandringsvägar för fisk	16
Miljögifter	17
Båtlivets miljögiftsbelastning	17
Påväxt	17
Båtmotorer	18
Blysänken och ammunition	18
Gift i fisk	19

Svenska beslut för svenska hav

De senaste åren har EU:s fiskeripolitik genomgått en reformering. Även om flera steg återstår till en hållbar fiskeripolitik blev utfallet av reformen i maj i år en klar förbättring jämfört med den politik som tidigare varit gällande. Vi inom miljörorelsen, liksom många svenska politiker och forskare, har tillhört dem som formulerat progressiva krav som i stora delar har blivit tillgodosedda.

Ändå räcker reformen inte för att klara riksdagens miljö kvalitetsmål som rör fiske. Ytterligare åtgärder behövs på EU-nivå, men det finns också mycket att göra i Sverige. Ibland målas bilden upp att EU-politiken är enarådande på havsområdet. Men medan EU-beslut i flera fall är styrande så anger reglerna ofta ett golv och inte ett tak, och även inom fiskeområdet förutsätts nationellt agerande. Dessutom finns en rad havsmiljöfrågor där EU inte alls styr nationella beslut. Det finns en stor nationell rådgivning inom området.

När EU:s fiskerireform nu genomförts med sina brister och förtjänster behöver därför riksdag och regering fatta de beslut som Sverige ansvarar för. Levande hav kräver svenska beslut för svenska hav.

I den här rapporten analyserar vi i vilka frågor som svenska initiativ kan tas och vilka huvudsakliga åtgärder som i de fallen behövs för att klara svenska, och ofta även EU-baserade, miljömål för havet.

Med en ekosystemanpassad förvaltning kan havens biologiska mångfald och rika resurser både säkras och stärkas så att ett hållbart brukande möjliggörs även i framtiden. Den här rapporten visar vilka beslut som behöver fattas i Sverige för att kunna slå in på den vägen.

Mikael Karlson

Ordförande Naturskyddsföreningen

Inledning

Det är svårt att föreställa sig vilket myllrande liv som fanns i haven för bara ett par hundra år sedan. Historiska skildringar och fångsuppgifter kan ge vissa ledtrådar¹, t.ex. arbetsvillkor för rallare och drängar som stadgade att de inte skulle behöva äta lax mer än ett antal gånger i veckan, och sillveckor när hela byar stod till knäna i vattnet för att håva sill och hänga upp den på torkställningar. Detta överflöd togs för givet, missbrukades och förlorades.

Mycket talar för att det går att vända utvecklingen. Många av havets invånare har en fantastisk förmåga att återhämta sig. Fiskar lägger många ägg och rör sig över stora områden. Får de en respit, som till exempel under andra världskriget då få fiskebåtar vågade sig ut på Nordsjön, växer bestånden snabbt. Ledande fiskekonomer hävdar att om fisket upphör eller begränsas i några år så skulle de allra flesta bestånd börja återhämta sig och mycket mer fisk skulle kunna plockas ut för en mycket mindre arbetsinsats och göra en ekonomiskt väldigt bra affär².

Ofta sägs i debatten att svenska politiker inte rör över miljöpolitiken utan att det är Europeiska Unionen (EU) som bestämmer, inte minst i marina frågor. Och visst fattas många beslut om marina lagar på EU-nivå. Men det finns fortfarande många områden där EU helt saknar en politik, där EU-besluten inte hindrar svenska beslut, eller där svenska politiska beslut behövs för att nå mål om haven som satts på EU-nivå. Medlemsländerna har en stor frihet att ofta gå längre på det marina området än vad som krävs enligt EU:s lagstiftning. Den nationella rådigheten är stor.

I denna rapport redovisar Naturskyddsföreningen vilka politiska beslut som svenska politiker kan fatta utan hinder på EU-nivå i syfte att säkerställa en biologiskt rik havsmiljö till nytta för uthålligt fiske, rekreation och turism. Med den utgångspunkten omfattar rapporten inte bara fiske utan även frågor om kustexploatering, vandringshinder för fisk och andra djur, jakt och miljögifter. Den fysiska undanträngningen och förstörelsen av habitat genom bottentrålning och ohållbart brukande av resurser måste upphöra och anläggning av bland annat hamnar, vattenkraftverk, bryggor behöver miljöanpassas. Givetvis finns många andra hot mot den marina miljön, inte minst kimateffekten med vidhängande försurning av haven samt övergödning. Denna rapport har emellertid fokuserat på hot och frågor där svenska politiker snabbt kan göra en reell skillnad, och dessutom utan stora kostnader.

Vi är övertygade om att en god förvaltning kan leda till att haven återigen får en rik biologisk mångfald, med livskraftiga stora bestånd av alla inhemska arter i hela deras möjliga utbredningsområden. Fisk- och skaldjur ska också vara giftfria och bidra starkt till en näringsrik och resurseffektiv livsmedelsförsörjning. Rätt förvaltad är havet och kustområdena en rik källa till glädje, rekreation och upplevelser. Det finns också ett stort ekonomiskt värde knutet till svenska hav i form av sport- och yrkesfiske, turism och båtliv. För att få ett hållbart brukande av de marina resurserna måste samhällets samlade aktiviteter anpassas efter de naturgivna förutsättningarna. Under detta århundrade, då de marina ekosystemen även hotas av försurande koldioxidutsläpp, är en hållbar ekosystembaserad förvaltning av avgörande betydelse.

Vem bestämmer över havet och dess resurser?

Havet och dess resurser är alla nu levande människors gemensamma arv och ansvar. Detta synsätt speglas i svensk lagstiftning bland annat genom det fria handredskapsfisket i havet och i de stora

¹ Kurlansky, M. (1999) Torsk – en biografi om fisken som förändrade världen.

² The new economics foundation (2012) No catch investment. Investing to restore European fish stocks.

sjöarna, och även genom strandskyddet. Vem som i praktiken bestämmer över havet och resurserna beror på vilken del av havet som avses. Havsområden delas in i inre vatten, territorialhav, exklusiv ekonomisk zon, kontinentalsockel och det fria havet. Indelningen kommer från Förenta nationernas havsrättskonvention (UNCLOS) som togs fram mellan 1973 och 1982 och som trädde i kraft 1994. Konventionen beskriver nationers rättigheter och skyldigheter vid deras nyttjande av haven. Här följer en kort sammanfattning av de olika områden som Sverige har beslutanderätt över.

- *Inre vatten* innefattar allt vatten mellan land och den så kallade baslinjen, som går utanför de yttersta öarna. Utländska fartyg har ingen generell rätt att trafikera inre vatten. Sverige bestämmer över fisket i inre vatten förutom i de fall där Sverige har avtal med grannländerna vilket ger dessa länders fiskare rätt att fiska där.
- *Territorialhavet* sträcker sig maximalt 12 nautiska mil (22 224 meter) från baslinjen. EU bestämmer över fisket i medlemsländernas territorialhav men inom denna gräns kan medlemsländer stifta egna lagar och reglera nyttjandet av naturresurserna, förutsatt att kraven inte är lägre än EU:s regler eller diskriminerande mot andra medlemsländer. Tillsammans med det inre vattnet utgör territorialhavet kuststatens sjöterritorium. Krav på vattenkvalitet genom EU:s vattendirektiv finns för hela sjöterritoriet.
- Den *exklusiva ekonomiska zonen* (EEZ) går 200 nautiska mil ut från baslinjen eller fram till grannländers EEZ. Inom detta område har kuststaten exklusiv rätt till exploatering av samtliga naturresurser men utländska fartyg och flygplan har rätt att passera området och anlägga undervattensledningar. Det är EU som bestämmer över fisket här men det är medlemsländernas ansvar att leva upp till kraven i EU:s havsmiljödirektiv och art- och habitatdirektiv.

Fiske

Ingen mänsklig aktivitet har så stor direkt påverkan på arterna i de marina ekosystemen som fiske. Förutom att fiske direkt påverkar fiskbestånden genom att fysiskt reducera antalet fiskar, så har fisket ofta en djupgående påverkan på näringsbalansen i ekosystemen. Att minska antalet fiskar högt upp i näringskedjan ger kaskadeffekter så långt ner som på växtplanktonnivå, vilket i sin tur påverkar mängden fria näringsämnen i vattnet. Fisket påverkar också toppredatorer såsom säl, valar och sjöfågel genom bifångst i nät och genom konkurrens om födan. Många fiskemetoder, som t.ex. bottentrålning, är dessutom till sin natur destruktiva och förstör och förändrar själva förutsättningarna för hög biodiversitet, dvs bottnarna med deras strukturer och fastsittande djur.

Människan har alltid fiskat och jagat till havs och under flera hundra år kraftigt påverkat det akvatiska djurlivet. På museer finns idag uppstoppade fiskar, valar, sköldpaddor och sjölejon som drivits till utrotning eller nära utrotning. Det är ofta de stora djuren, utan andra naturliga fiender än människan och med en långsam reproduktion, som har farit illa. I Östersjöns vatten utrotades t.ex. stören redan på 1800-talet. Andra djur som idag står på randen av utrotning är den europeiska ålen och många valar. På nationell nivå är brugden, håbranden och slätrockan idag hotade eller utdöda³.

Förmodligen har det aldrig funnits så lite fisk i svenska vatten som det gör idag. Förklaringen är enkel. Fisket har tagit både räntan och kapitalet och genom fortsatt högt fisketryck har fiskebestånden inte tillåtit att återhämta sig. Under de sista 60 åren har det svenska yrkesfisket, trots att både antal fiskare och båtar kraftigt minskat, blivit mer och mer kortsiktigt effektivt, med mer och fler tekniska

³ Artdatabankens rödlista (2012).

hjälpmedel och större och smartare redskap. Idag kan yrkesfiskaren snabbt lokalisera ett fiskbestånd med ekolodet, veta vilken art det är och t.o.m. hur stora de enskilda fiskarna i stimmet är, och med stor precision placera sina redskap för att maximera fångsten. Ojämn botten, stenar och raviner som förr utgjorde hinder för fiske kan undvikas eller överkommas.

Ljusningen är att fiskestrycket på många EU-förvaltade bestånd nu börjar minska. Det beror främst på att EU:s fiskepolitiker i större utsträckning väljer att följa de vetenskapliga råden men också på att råden numera utgår från ett klart definierat mål om Maximal Uthållig Avkastning (på engelska MSY) på alla EU:s fiskebestånd senast 2015. Detta mål enades de flesta av världens länder om i en FN-deklaration i Johannesburg 2002⁴ och det är också målsättningen i den nya fiskepolitik som nyligen beslutats inom EU. Sedan EU-kommissionen 2006⁵ bestämde sig för att på allvar försöka förvalta alla fiskebestånd i enlighet med detta mål, har påtagliga förändringar skett. Denna förändrade förvaltning är tydligast i Östersjön där också alltför många yrkesfiskare har förstått vikten av ett hållbart brukande.

Svenska fiskare

Det finns i princip tre grupper av fiskare i svenska vatten:

- *Yrkesfiskare*, som har fisket som sin huvudsakliga sysselsättning. Yrkesfiskarna delas i den officiella fiskestatistiken upp i huvudnäringfiskare och binäringsfiskare. Idag finns det 1600 yrkesfiskare i Sverige. Antalet yrkesfiskare minskar stadigt och medelåldern är hög med svag rekrytering bland yngre. Många registrerade yrkesfiskare har också andra förvärsysslor vid sidan om.
- *Husbehovsfiskare*, som fiskar med nät m.m. för sitt eget behov. Här ibland räknas också de som fiskar med stöd av enskild rätt. De cirka 300 000 personer som hör till den här gruppen, fiskar företrädesvis i insjöar och vattendrag. Vissa av dem fiskar med yrkesfiskeredskap, men har de inte yrkesfiskelicens får de inte sälja sin fångst.
- *Sportfiskare*, fiskar med handredskap. Statistiska Centralbyrån uppskattar att ca tre miljoner svenskar mellan 18 och 74 år sportfiskar.

Husbehovs- och sportfiskarna fiskar framför allt för sitt eget behov och nöje, därför sammanförs de ofta i kategorin fritidsfiskare.

Svensk fiskeförvaltning

Principerna för hur det svenska fisket ska förvaltas finns för närvarande i fiskelagen. Fiskelagen håller på att revideras och har föreslagits bli en fiskevårdslag, vilket vore välkommet eftersom den nuvarande lagen inte införlivar moderna miljöprinciper⁶. Fiskevårdslagen föreslås ha fiskeregler för både yrkesfiskare och fritidsfiskare. Den kommer också att inbegripa både saltvatten- och sötvattenfiske. Naturskyddsföreningen har i ett remissvar gett sina synpunkter på hur en ny fiskevårdslag borde se ut⁷.

Mer detaljerade instruktioner för fisket, t.ex. om maskstorlek, kvotfördelningar, stängda områden och fångstbegränsningar regleras av Havs- och vattenmyndigheten (HaV, tidigare Fiskeriverket) genom föreskrifter. Det är HaV som bestämmer vem som ska få nyttja fisk- och skaldjursresurserna och

⁴ Johannesburg Declaration on Sustainable Development (2002): <http://www.un-documents.net/jburgdec.ht>.

⁵ COM(2006) 360 final. Implementing sustainability in EU fisheries through maximum sustainable yield

⁶ Med fiskevård i fokus – en ny fiskevårdslag. SOU 2010:42: <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/148538>

⁷ Naturskyddsföreningens remissvar på Jordbruksverkets remiss om en ny fiskevårdslag: <http://www2.naturskyddsforeningen.se/upload/Foreningsdokument/Remissvar/kusthav/20110210-ny-fiskevardslag.pdf>

hur. Sedan 2002 finns i Sverige ett system med överförbara fiskerättigheter i det pelagiska fisket. I ett system med överförbara fiskerättigheter staten ut nyttjanderätter till en viss del av den gemensamma resursen under en förutbestämd tid. Dessa fiskerättigheter kan säljas vidare och utgör basen i ett marknadssystem. Tanken med systemet är att de nyttjare som kan använda resursen mest kostnadseffektivt ska gynnas och att olönsamma företag ska välja att ta sig ur systemet. På så sätt ska själva flottan minska. En annan potentiell fördel är en mer effektiv och resurseffektiv administration då fiskarna själva kan reglera sina fångster mot kvoterna. En av riskerna med detta system är dock att de båtar som så att säga "blir över" inte skrotas utan flyttas till andra fiskerier. Vissa svenska båtar har på detta sätt flyttats till fiskeområden i Syd. En annan risk är att samhället förlorar kontrollen över vem som nyttjar resursen och hur. Vill medborgare och myndigheter se ett småskaligt fiske och levande fiskesamhällen behöver dessa särskilt stimuleras i systemet. Vill myndigheterna gynna de fiskare som bedriver ett icke-destruktivt och selektivt fiske behöver också dessa gynnas. Att sätta ihop ett miljösmart, välfungerande och transparent system för överförbara fiskerättigheter är en utmaning som måste analyseras noggrant innan det implementeras vidare inom svensk fiskeriförvaltning.

Vem ska få fiska

Från miljösynpunkt är det egentligen egalt vem som fiskar upp resursen så länge det görs miljömässigt hållbart. Men från samhällsynpunkt kan det vara önskvärt att också ha ett fiske som är socioekonomiskt hållbart. Detta är också en uttalad målsättning i EU:s fiskelagstiftning. Men just nu finns varken ett socialt, ekonomiskt eller ekologiskt hållbart fiske i Sverige. Detta beror i grund och botten på att fiskeresurserna är nedfiskade och att ekologisk hållbarhet är en förutsättning för de andra två. Först när bestånden är livskraftiga kan frågan om vem som ska få nyttja den gemensamma resursen besvaras långsiktigt.

Till syvende och sist är detta en fråga för samhället och politiken. Om samhället väljer att fisket främst ska vara ekologiskt och ekonomiskt hållbart så överlåter man åt den fria marknaden att på billigaste och effektivast möjliga sätt fiska som får fiskas upp utifrån specifika krav på ekologisk hållbarhet (fångstbegränsningar, fiskemetoder etc). Då kommer det förmodligen bli svårt för det småskaliga kustnära fisket att konkurrera i pris. Vill samhället å andra sidan först och främst att fisket ska vara ekologiskt och socialt hållbart (med många småskaliga fiskare) behöver samhället förmodligen stödja det småskaliga fisket. Det småskaliga fisket är dock många gånger beroende av den infrastruktur som byggs upp i hamnar genom det storskaliga fisket.

För vissa arter med stort värde inom sportfisket, som t.ex. lax och öring, finns ytterligare ett alternativ. Genom att räkna ut hur mycket fisken är värd som föda och jämföra med hur mycket den är värd som sportfiskeresurs med vidhängande turism, kan förvaltningen styras till det ekonomiskt och kanske även socialt mest hållbara alternativet. Flera länder som t.ex. Island och Irland har gjort denna avvägning och kommit fram till att lax och öring är mer värda för samhället som sportfiskearter än som yrkesfiskearter och agerat därefter. I Östersjöns fall, där både lax och öring har så höga dioxinhalter att de inte är tjäniliga som människoföda, torde en sådan avvägning vara extra lätt och viktig att göra, till sportfiskets fördel.

Oberoende av om fisket sker av sportfiskare, husbehovsfiskare eller yrkesfiskare vill Naturskyddsföreningen se ett svenskt fiske som:

- Tar av överskottet av stora livskraftiga fiskbestånd, inte av kapitalet.

- Sker med fiskemetoder som
 - inte skadar botten,
 - inte leder till bifångst av marina däggdjur och fåglar, och som
 - upprätthåller en naturlig åldersfördelning i fiskpopulationerna.
- Tillhandahåller livsmedel utan hälsoskadliga nivåer av miljögifter.

För att nå dit är det viktigt att centrala myndigheter behåller kontrollen över fisketrycket och fiskemetoderna. Detta kan ske vid fördelning av kvoter, vid utformning av system för överförbara kvoter och genom regler för fiskelicenser.

Torskfisket i Östersjön

I Östersjön har det östra torskbeståndet på ett fåtal år lyckats återhämta sig numerärt tack vare några års goda naturliga betingelser och ansvarsfull förvaltning. Dock visar beståndet fortfarande spår av överfiske med skev åldersfördelning med många och magra unga individer och endast ett fåtal stora och gamla individer. Idag används också enbart två av de gamla reproduktionslokalerna, förmodligen delvis som en effekt av övergödningen⁸. För det mindre västra beståndet ser situationen ännu sämre ut framförallt därför att åtgärdsplanen sanktionerat ett alltför högt fisketryck på beståndet. För en art som är beroende av kallt, salt och syrerikt vatten för sin reproduktion förefaller dessutom Östersjön, i en framtid påverkad av klimatförändringen (varmare och sötare vatten), i längden som en osannolik levnadsplats, men fram till dess krävs särskild noggrannhet i förvaltningen.

Hur mycket torsk som ska få fångas i Östersjön är en EU-angelägenhet men vem som ska få fiska den svenska kvoten och hur bestäms av svenska myndigheter. Nästan all Östersjötorsk bottentrålas trots kunskap om de många negativa effekterna av bottentrålning. För det första är fisket oselektivt och stora mängder plattfisk och ungtorsk följer med i trålarna mot en säker död. Det Internationella Havsforskningsrådet ICES beräknar att mellan 12 och 15 % av torskfångsten (i antal) är under tillåten minimilängd (38 cm) och slängs tillbaka död i havet.⁸ Bottentrålare river också upp sediment och näring och bidrar på så sätt sannolikt till den fortsatta syrebristen på Östersjöns djupbottnar.

Att fiska torsk med fasta nät har också nackdelar, inte minst i kustområden med säl och tumlare då dessa djur ibland blir bifångst i näten, inte minst unga djur. Detta är särskilt allvarligt för den redan starkt hotade tumlarpopulationen i Östersjön där varje enskilt dödat djur är ett hårt slag mot en potentiell återhämtning. För att skydda tumlare kan man använda akustiska varningssignaler på näten. Naturskyddsföreningen anser därför att Sverige behöver:

- 1. ge företräde till det torskfiske som sker med minst miljöpåverkan och satsa på alternativa metoder såsom torskburar med låg bifångst och hög kvalitet på fångsten.**
- 2. identifiera viktiga uppväxtområden för tumlare för att kunna begränsa fiske och bifångster i dessa.**

⁸ ICES (2012) Report of the Baltic Fisheries Assessment Working Group 2012 (WGBFAS), 12 - 19 April 2012, ICES Headquarters, Copenhagen. ICES CM 2012/ACOM:10. 859 pp:
<http://www.ices.dk/workinggroups/ViewWorkingGroup.aspx?ID=42>

Fasta nät anses också stå för en ansevärd mängd dödade sjöfåglar på utsjöbankar varje år, forskare har beräknat cirka 200 000 fåglar^{9,10}. Dessa bifångster, inte sällan gjorda av svenska fiskare, är starkt begränsade till den tid då fåglarna upphåller sig på sina övervintringslokaler. Men hänsyn till den allvarliga situationen för Östersjöns dykänder behöver Sverige:

- 3. periodvis stänga det svenska nätfisket vid viktiga födosöks- och övervintringsområden för fågel till havs. Stängningen bör kompletteras med andra åtgärder såsom omflyttning av fartygslinjer och stopp på jakt på ejder, alfågel och svärta. Det skjuts drygt 50 000 ejdrar i Östersjöregionen varje år, cirka 10 % av det övervintrande beståndet.**

Lax- och havsöringsförvaltning

Havsöringar och lax är så kallade anadroma arter som reproducerar sig i sötvatten och lever sitt vuxna liv till havs. De återvänder alltid till sitt ursprungsvatten och kan därför delas in i genetiskt åtskilda bestånd. Både lax och havsöring har historiskt drabbats hårt av utbyggnaden av vattenkraft och habitatförändringar, t.ex. vid rätning av flottningsleder. De hotas också av sjukdomar och en hittills oförklarad hög dödlighet till havs som ungfiskar. De ursprungligen hundratalet genetiskt skilda laxbestånden i Östersjön har idag reducerats till mindre än 30, varav bara en handfull har livskraftiga bestånd vilka företrädesvis finns i norra Sverige. På västkusten finns idag 24 laxförande vattendrag men många av dessa är väldigt små och bara ett fåtal är livskraftiga. Många vilda laxbestånd finns kvar endast tack vare bevarandeåtgärder i form av förstärkningsutsättningar.

Kompensationsutsättningar

I Sverige pågår stora så kallade kompensationsutsättningar av odlad lax. Här är vattendragen ofta helt stängda för passage och ingen eller lite naturlig lek förekommer. Dessa utsättningar är för vissa bestånd en bevarandeåtgärd men syftet är främst att producera ett överskott av lax som ska gynna fisket. Dessa stora utsättningar skadar de redan undanträngda vilda bestånden eftersom:

- Stora mängder odlad utsatt lax håller fisketrycket högt. Odlade laxar måste fiskas för att minska risken för att de ska gå upp i fel flod. Vid fiske efter odlad lax fiskas alltid en viss mängd vild lax.
- Odlad utsatt lax har svagare så kallat "homing" beteende än vild lax, dvs de vandrar oftare till fel älv och kan därför orsaka genetisk uppblandning av vilda laxbestånd. Med stora utsättningar av odlad utsatt lax ökar den risken.
- Stora mängder odlad utsatt lax konkurrerar om plats och föda med vild lax.

För att minska dessa effekter anser Naturskyddsföreningen att Sverige behöver:

- 4. fasa ut kompensationsutsättningarna av lax nedanför kraftverksdammar. För de bestånd som är beroende av utsättningar för sin fortlevnad, bör utsättningarna minskas så att bestånden är på biologiskt säkra nivåer, men inte medger ett överskottfiske. Istället behöver de finansiella resurserna från kraftverksägarna, som tidigare gått till kompensationsutsättningar, styras till att skapa fria vandringsvägar, habitatrestaureringar och habitatkompensationer. Dessa förändringar behöver omgående införas i vattenkraftverkens tillstånd när de omprövas eller införas som generella krav i enlighet med vattendirektivets implementering.**

⁹ Miljöforskningsberedningen (2012) Ejderns och andra musselätande dykänders minskning i Östersjön.

¹⁰ Zydalis et al (2009) Bycatch in gillnet fisheries – An overlooked threat to waterbird populations. Biological Conservation.

Fisket

Så länge lax fiskas till havs finns alltid risken att fånga lax från svaga bestånd eftersom de inte går att skilja åt till utseendet. En lyckad förvaltning förutsätter därför att både yrkes- och fritidsfisket flyttas från havet och in i floder med starka bestånd. Sverige har enligt den internationella havslagen, som "moderland" för en anadrom art, ett särskilt stort ansvar för laxens fortlevnad¹¹. Eftersom drygt 90 % av de vilda laxarna i Östersjön härstammar från svenska eller svensk-finska älvar så gäller detta i hög grad för Östersjöns laxar. Sverige har de senaste åren vidtagit en rad viktiga åtgärder för att minska det svenska blandade laxfisket i Östersjön. Fisket med långrev i södra Sverige har förbjudits och fördelningen av kvoterna har förändrats. Nyligen har också trollingfisket efter vild lax begränsats. Men fortfarande fiskar andra länders fiskare, inte minst från Polen och Danmark som inte själva har kvar vild lax i sina älvar, på blandade bestånd till havs. Detta är inte i linje med en hållbar förvaltning och inte heller med den förvaltning som sker av Atlantens laxbestånd, där fiske utanför 12 nautiska mil sedan länge är förbjudet genom NASCO (North Atlantic Salmon Conservation Organization)¹². Sverige bör därför ta sitt ansvar för Östersjölaxen och kräva ett stopp på EU-nivå på allt laxfiske i Östersjön utanför 12 nm.

Det finns också ett antal svenska fritidsfiskare som fiskar med stöd av enskild rätt i laxälvarna och i mynningarna. Vissa av dessa fiskare använder yrkesmässiga redskap med stor fångstkapacitet. Sedan EU:s kontrollförordning trädde i kraft 2011 är det dock bara yrkesfiskare som får sälja sin fångst. Vissa fritidsfiskare har sedan dess ansökt om och beviljats yrkesfiskelicens men många ligger fortfarande utanför förvaltningen med kvoter, vilket motverkar en effektiv förvaltning av bestånden. Det sker i dagsläget ingen tillsyn av fiskebrott, de beivras inte. Det är föreningens uppfattning att Sverige behöver:

5. förbjuda riktat fritidsfiske efter lax med mängdfångande redskap. Kontrollen av det nuvarande fisket måste prioriteras och överträdelser beivras.

"Post smolt mortality"

Fisket efter lax både i Västerhavet och i Östersjön har minskat de senaste tio åren och är idag på historiskt låga nivåer. I de fåtal outbyggda laxälvarna märks det minskade fisketrycket och bestånden växer, fast långsamt. I många andra floder fortsätter bestånden att minska, vilket inte enkelt låter sig förklaras. Idag är det väldigt många laxar, ofta över 90 %, som dör efter att de vandrat ut till havs men innan de är tillräckligt gamla för att fiskas (på engelska "post smolt mortality"). Denna höga dödlighet kan ha flera orsaker, bland annat misstänker forskare tiaminbrist som orsakar den s.k. M74-sjukan som slog hårt mot Östersjölaxbestånden på 1980-talet. Andra orsaker kan vara blandfisket till havs där starka och svaga bestånd fiskas tillsammans utan möjlighet för fiskare att skilja dem åt, men detta motsägs av det minskade fisketrycket på lax till havs, inte minst i Atlanten. Det pelagiska trålfisket efter strömming, sill och skarpsill misstänks också kunna fånga många unga laxar men detta måste bättre belysas¹³. Naturskyddsföreningen anser att Sverige behöver:

6. prioritera forskning om varför så många unga laxar dör till havs.

¹¹ UNCLOS (1994) Law of the Sea.

¹² Artikel 2 i The convention for the conservation of salmon in the North Atlantic Ocean:

http://www.nasco.int/pdf/agreements/nasco_convention.pdf

¹³ ICES CM/2012 ACOM:08 Report of the Baltic Salmon and Trout Assessment Working Group (WGBAST).

Ålförvaltning

Västkusten och Östersjön är i utkanten av den europeiska ålens utbredningsområde men trots det finns en stor del av Europas vuxna ålar i Sverige på grund av långvariga och omfattande utsättningsprogram av ålyngel. Sverige har därför ett särskilt stort ansvar för artens framtid. Alla europeiska ålar föds i Sargassohavet och kommer som yngel med golfströmmen till den franska och spanska kusten. En viss del av ynglen förs också vidare upp längs Irland och mot den svenska och norska kusten. Sedan många år har strömmen av ålyngel från Sargasso minskat. Idag är antalet ålyngel som når de europeiska kusterna mindre än 1 % av 1950-talets nivåer.

EU antog 2007 en återhämtningsplan för ålen. Planen var ett resultat av många års hårda förhandlingar om en värdefull resurs och mynnade ut i ett svagt dokument med låga mål och stor handlingsfrihet för medlemsländerna. I Sverige implementerades planen genom att förbjuda fritidsfisket men tillåta fortsatt yrkesfiske (genom dispenser från ett generellt fiskeförbud). Inga åtgärder från vattenkraftverksbolagen krävdes trots att dessa står för en stor del av åldödligheten i Sverige. Idag sker med andra ord ett fortsatt riktat fiske efter en utrotningshotad art. Fisket bedrivs dessutom främst på de viktiga lekvandrande silverålarna när de passerar södra Sverige för att ta sig ut genom sunden. Vandringsålar slaktas också i vattenkraftverkens turbiner, trots att deras överlevnad är så viktig för artens fortlevnad.

Forskarnas råd om att minska dödligheten till noll¹⁴, genom åtgärder mot både fiske och vattenkraft, ignoreras i svensk förvaltning. Samtidigt är Sveriges linje på EU-nivå att fiskets kvoter ska följa forskarnas rekommendationer och att alla kommersiella fiskebestånd ska fiskas på nivåer som motsvarar maximalt hållbart uttag. Detta dubbla synsätt är djupt motsägelsefullt och kan bara förklaras med en missriktad omsorg om några hundra ålyrkesfiskare som ändå riskerar att snart stå utan fisk.

Utsättningarna av ålyngel i Sverige har minskat, inte minst på grund av det höga priset, men pågår fortfarande dels för att främja fisket, dels för att kompensera för alla de ålar som dör i kraftverkens turbiner. Internationella havsforskningsrådet (ICES) anser dock att utsättningar ska göras med stor försiktighet och bara där det går att bevisa att de verkligen leder till ett nettotillskott för populationen¹⁴. Idag finns inte längre ett överskott av ålyngel utanför södra Europas kuster. Många studier visar också att utsatta ålar har svårigheter med att hitta tillbaka till Sargasso¹⁵.

EU:s ålförvaltningsplan har under 2012 utvärderats och senast den sista december 2013 ska EU-kommissionen komma med förslag på hur den kan förbättras. För att Sverige ska kunna vara effektivt drivande i denna fråga är det viktigt att den svenska förvaltningen omgående sopar rent framför egen dörr. Att ha ett riktat fiske samt fortsatt tillåta att många ålar dör i kraftverksturbiner är inte en hållbar utgångspunkt. Därför anser Naturskyddsföreningen att Sverige omedelbart behöver:

- 7. stoppa allt fiske på ål.**
- 8. ställa lagkrav på kraftverksbolagen att skapa vandringsvägar för både upp- och nedströmsvandrande ål för att undvika turbindöden och underlätta vandringen. Turbindrift bör stoppas även under perioder med stor blankålsvandring.**
- 9. stoppa svenska ålyngelutsättningarna.**

¹⁴ ICES (2012) Widely distributed and migratory stocks European eel. Advice for 2013.

¹⁵ Fiskeriverket (2010) Vandringsmönster och orienteringsförmåga hos utsatt ål – en kunskapsgenomgång.

Kustfiskar

Svenska kustfiskar på östkusten är ofta sötvattenarter som har lyckats anpassa sig till ett liv i salt och bräckt vatten. De är därför, precis som många andra djur i Östersjön, på gränsen av sitt utbredningsområde och känsliga för ytterligare belastningar. Många är också ofta beroende av sött vatten för sin reproduktion och gynnas av fria vandringsvägar in i kustmynnande vattendrag, översvämningsområden och kustnära våtmarker. Det har länge funnits, inte minst i norra Östersjön och i skärgårdarna, livskraftiga bestånd av gädda, abborre, sik, gös och siklöja som möjliggjort ett småskaligt yrkesfiske efter dessa arter längs hela kusten. 1985 släpptes handredskapsfisket fritt i havet och de stora sjöarna och sportfisket ökade. Många av de populationsfrämjande åtgärder (utsättningar av yngel, säsonganpassningar av fisket etc) som tidigare gjorts av fiskevattenägare avtog. I mitten av 1990-talet började både gädda och abborre att minska i Östersjöns kustområden, från söder till norr. Minskningen kopplades ihop med andra förändringar i ekosystemet såsom mindre torsk och mer skarpsill, storspigg, säl och skarv. Även förändringar i bottenfaunasammansättningen har konstaterats. Men faktum är att få tydliga samband kunnat påvisas och att orsakerna till förändringarna i näringskedjan och i kustfiskepopulationerna till stor del fortfarande är okända¹⁶. Därför behövs det mer forskning för att förstå sambanden mellan kustfiskars beståndstatus och olika faktorer i Östersjön.

Marint skyddade områden har stor betydelse för havsmiljön men är normalt inte det mest effektiva sättet att skydda fiskar, eftersom många fiskar rör sig över stora områden. Men många kustbestånd, inte minst av gädda, gös och sik, har visat sig väldigt stationära och känsliga för högt lokalt fisketryck. För dessa, särskilt i områden med högt fisketryck från sport- och husbehovsfiskare, behövs skydd för lek, fortplantning och uppväxt för unga fiskar.

På västkusten förekommer ett omfattande fritidsfiske längs med kusten, inte minst efter havsöring och hummer. Fritidsfisket efter torsk som tidigare var vanligt har dock i princip försvunnit i och med att kustbestånden kraftigt minskat. Nyligen har Havs- och Vattenmyndigheten begränsat möjligheterna för fritidsfiskare att lägga nät grundare än tre meter. Föreningen anser att fler åtgärder därutöver behövs för att skydda och bättre kunna förvalta både västkustens och östkustens kustbestånd såsom:

- 10. införa krav på att fritidsfisket ska uppskatta och rapportera fångster av centralt förvaltade fisk- och skaldjursbestånd. Idag utgör fritidsfisket, inte minst det som sker med stöd av enskild rätt, för vissa fisk- och skaldjursbestånd en betydande del av den sammanlagda fångsten. Med frihet att fiska kommer också ett ansvar för resursen. Rapporteringen är särskilt viktig för de bestånd där förvaltare, vare sig det är kommuner, länsstyrelse, vattenvårdsförbund eller Havs- och Vattenmyndigheten, gör årliga beståndsuppskattningar och ger tillstånd för vissa fångster.**
- 11. införa en fångstgräns på 1 fisk per person och dag i handredskapsfisket efter gädda, lax, havsöring, storröding och gös till havs samt i Väneren och Vättern. Dessa regler kan gärna kompletteras med regler för fönsteruttag, då enbart fiskar som är större än ett minimimått och mindre än ett maximimått får behållas. För områden med svaga bestånd bör inget eller enbart så kallat fångst- och återsättningsfiske tillåtas.**

¹⁶ Fiskeriverket (2005) Rekryteringsproblem hos Östersjöns kustfiskbestånd:
www.fiskeriverket.se/publikationer/finfo/finfo.htm

12. införa fler skyddade områden och stängda perioder specifikt för att skydda kustbestånd.

Yrkesfisket på västkustens kustbestånd

Yrkesfisket på västkustens kustbestånd är ett av de sorgligaste exemplen på misslyckad svensk fiskeförvaltning, inte minst vad det gäller torsken. Västkustens torskbestånd har bestått av en blandning av relativt stationära kustfiskar och Nordsjötorskar som kommit in till kusten för att äta upp sig. Dessa olika bestånd har dock förvaltats och fiskats gemensamt. Situationen för fiskbestånden i Nordsjön är sedan flera år mycket bekymmersam och mängden stora rovfiskar har minskat med över 90 % de senaste 50 åren (torsk, lax, tonfisk, kolja, vitling, havsabborre m.fl.)¹⁷. Men det hårda fisketrycket har reducerat också de kustnära torskbestånden så kraftigt att de idag i princip är utrotade från alla västkustens fjordar förutom Havstensfjorden och Gullmarsfjorden. Idag bedömer forskarna att torsken i Kattegatt är på historiskt låga nivåer och lider av reproduktionsstörningar samtidigt som exploateringsgraden är högst osäker och utkosten har ökat¹⁸. Situationen är i princip lika allvarlig för andra kommersiella bestånd i Kattegatt (hällefundra, tunga, kolja, långa, marulk och rödspätta). Det svenska fiske som finns kvar riktar därför in sig på havskräfta. I havskräftfisket används i allt högre grad burar och bottentrålarna förses med så kallade sorteringsrister för att sortera ut småfisk från fångsten. Att skydda småfisk från att fångas är bra men faktum kvarstår, bottentrålningen med dess negativa effekter på bottenhabitatet fortgår i grunda områden och fjordar som är viktiga uppväxtlokaler för i princip alla kustfiskar på västkusten. Så länge bottentrålningen tillåts fortsätta kan ingen förvänta sig en återhämtning av de sargade fiskbestånden, eller för den delen ett hållbart kustfiske.

Några av de djur som varit mest illa av det ohållbara fisket på västkusten är hajar, rockor och djuphavsfiskar¹⁹. Idag är den förr så vanliga slätrockan nationellt utdöd och småfläckig rödhaj och pigghaj rödlistade. Marulk, havskatt och hällefundra minskar i snabb takt. Dessa arter delar alla samma känslighet för fiske då de har sen könsmodning och låg och långsam reproduktion. Många har också en kroppsform som gör dem extra utsatta för bifångst i nät redan som unga. För att skydda dem behövs ett lägre fisketryck, både generellt och i särskilt viktiga områden, och mer kunskap om dessa arters specifika krav.

För att skydda västkustens kustbestånd av torsk, hällefundra, tunga, kolja, långa, marulk, och rödspätta måste fisket förändras och förutsättningar ges för en återhämtning av bestånden. Därför anser Naturskyddsföreningen att Sverige behöver verka för ett minskat fisketryck på EU-nivå samt:

13. förbjuda destruktiva och habitatförstörande fiskemetoder såsom bottentrålning i svenska vatten. Erfarenheter från Öresund där bottentrålning har varit förbjudet sedan 1932 visar att den biologiska mångfalden och produktionen där vida överstiger den i Kattegatt. Att införa förbud utanför 3 respektive 4 nautiska mil kräver förhandlingar med de grannländer som Sverige har bi- och trilaterala avtal med, men går att göra om politisk vilja finns. Ut till 3 respektive 4 nm, där bara svenska fiskare fiskar, finns idag förbud mot bottentrålning men med många undantag. Dessa undantag, s.k. indragningar av trålgränsen, bör snart tas bort.

¹⁷ Ramson A., Myers and Vorm (2003) "Rapid worldwide depletion of predatory fish communities" Nature

¹⁸ ICES (2012) Advice for 2013. Cod in Division IIIa East (Kattegat).

- 14. ta fram en specifik åtgärdsplan för djuphavsfiskar, hajar och rockor som på grund av sin låga reproduktionsförmåga är särskilt känsliga för överfiske¹⁹.**

Exploatering av havet

Exploatering av grunda havsområden

Grunda havsområden är ofta högproduktiva ekosystem under sommaren, då de fungerar som lek- och uppväxtområden för många djur. Kustzonen och de grunda områdena är också viktiga för rekreation, fiske, turism och infrastruktur. Därför exploateras kusterna hårt med växande bebyggelse och etablering av småbåtshamnar, privata bryggor, artificiella sandstränder, vattenbruks-, industri- och energianläggningar. De strandskyddsregler som gällt i decennier har urholkats och allt fler områden stängs för friluftsliv samtidigt som värdefulla naturmiljöer exploateras och förstörs. Också den ökande småbåtstrafiken med vidhängande föroreningar och buller påverkar kustområdena negativt. Naturskyddsföreningen vill därför se ett stärkt skydd för grunda områden genom:

- 15. ett stärkt strandskydd genom att framförallt begränsa möjligheterna att ge dispenser och undantag i områden med hårt exploateringstryck, bland annat i skärgårdar i södra Sverige, i de största sjöarna samt i områden av riksintresse för exempelvis naturvården. Utan en sådan reform kan strandskyddets förändringar på senare år inte sägas utgöra en differentiering, bara en uppluckring. I de områden där lättnader medgetts på senare år är det extra viktigt att uppföljningen av kommunala beslut förbättras, vilket kräver aktiva länsstyrelser med tillräckliga resurser.**
- 16. fler hänsynsområden i kustzonen där båtkörning och buller begränsas. Hänsynsområden bör planeras där de gör nytta för djurliv, såväl som för människors rekreation. Då hänsynsområden företrädevis bildas av länsstyrelser behöver man på central nivå säkerställa ekonomiska och legala förutsättningar för att få till ett effektivt arbete.**

Brist på marina skyddade områden

Marina ekosystem behöver skydd för att säkerställa hög biodiversitet och för att kunna brukas hållbart. Ett nätverk av skyddade områden med representativa habitat skyddar inte bara fastsittande organismer utan fungerar också som skyddszoner för lek, fortplantning och uppväxt för unga fiskar och marina djur som rör sig över stora områden. På så sätt bidrar de marina reservaten till högre mångfald också i omgivande områden.

Det finns på internationell nivå mål för hur stora delar av olika ekosystem som behöver skyddas för att säkra den biologiska mångfalden. I Nagoyaöverenskommelsen fastslås att minst 10 procent av marina områden ska skyddas eller bevaras globalt till 2020²⁰. För att få ett bra marint skydd anser många forskare dock att minst 20 procent av varje marint habitat (blåstångbälte, ålgräsängar, utsjöbankar, musselbankar etc) behöver avsättas. Det är också viktigt att områdena placeras tillräckligt jämnt utspridda för att möjliggöra för kolonisering och undvika fragmentisering, samt för att verka som buffertzoner för oskyddade områden. De skyddade områdena kommer då att utgöra ett representativt nätverk av habitat samt skydda de mest hotade och känsliga arterna och habitaterna.

¹⁹ Läs mer om detta i Naturskyddsföreningen (2012) Fula fiskar i fina diskar – om djuphavsfiske och djuphavsfiskar.

²⁰ Läs mer om Nagoyamålen och Sveriges åtaganden:
http://www.naturskyddsforeningen.se/sites/default/files/dokument-media/2012_skog_naturvard_sverige_och_nagoyamalen.pdf

Idag har bara drygt 6 procent av Sveriges ekonomiska zon ett marint områdesskydd. Sverige skyddar mindre yta marina områden jämfört med andra EU-länder med betydligt sämre förutsättningar²¹. Medan Sverige har skyddat en total yta av knappt 8 000 km² som marina Natura2000 områden har t.ex. Frankrike skyddat 41 000, Tyskland skyddat 25 000 och de betydligt mindre och mer tätbefolkade Nederländerna och Storbritannien skyddat 11 000 respektive 36 000 km².

Att skydda områden utan att i praktiken begränsa de verksamheter som skadar den biologiska mångfalden är inte verkningsfullt. Ändå saknar de allra flesta skyddade marina områden i Sverige regler mot exploaterande och skadlig verksamhet som t.ex. bottenrålning, till och med i Kosterfjorden – Sveriges enda marina nationalpark – tillåts bottenrålning. Detta beror sannolikt på att många länsstyrelser betraktar fisket i skyddade områden som en verksamhet som inte behöver regleras eller tillståndsprövas enligt miljöbalken. Ett försök att ta fram en central vägledning 2011 gjorde tyvärr inte saken bättre eller klarare²². I rapporten står att "Frågan om fiske är tillståndspliktigt, enligt 7 kap 28 a § miljöbalken, har inte prövats i domstol. Rättsläget är oklart och projektet vill visa behovet av att vägledning kring gränsdragningen av 7 kap 28a § och fiskeverksamheter tas fram. Havs- och vattenmyndigheten föreslås utvärdera frågan vidare."

Nyligen utkom så Havs- och vattenmyndigheten med en ny vägledning för hur fiske ska regleras i skyddade områden²³. Men återigen misslyckas centrala myndigheter med att vägleda de regionala myndigheterna då frågan om tillämpligheten av 7 kap i miljöbalken inte omfattas av vägledningen. Naturskyddsföreningen menar dock med stöd av art- och habitatdirektivet samt ett uppmärksammat rättsfall på EU-området²⁴ (musselskrapfiske i Wadden sea, Holland) att fiske i N2000-områden och andra marint skyddade områden alltid ska betraktas som en verksamhet som behöver tillstånd för att bedrivas i skyddade områden (precis som man idag behandlar vindkraftverk, bebyggelse etc). Med en sådan tolkning följer att fiskare som avser att fiska i skyddade områden, oavsett om förvaltningsplanen inte specifikt utesluter fiske, ska göra en miljökonsekvensbeskrivning över sin planerade verksamhet. Och om tillstånd ges utifrån denna, ska den som utför verksamheten också följa upp hur verksamheten påverkar naturvärdena i området. Denna tolkning förefaller också delas av miljöministern²⁵. Om de regionala myndigheterna nu inte ändrar sitt arbete behöver frågan tydliggöras av den ansvariga myndigheten, nämligen Havs- och vattenmyndigheten, eller så behöver lagstiftaren förtydliga regelverket.

Det förefaller också finnas en nationell förvirring över vilka regler som gäller för att skydda områden från fiske som bedrivs av andra medlemsländers fiskare, trots att det finns både EU-vägledning²⁶ och konkreta exempel på EU-nivå om hur medlemsländer kan arbeta med frågan på ett effektivt sätt. Förhoppningsvis kommer den nya vägledningen från Havs- och vattenmyndigheten skingra länsstyrelsernas frågor runt detta och accelerera processen med att färdigställa förvaltningsplaner som omfattar fiske.

²¹ DG ENV, N2000-barometer.

²² Naturvårdsverket (2011) Reglering av fiske i skyddade havsområden. Projektrapport 6416.

²³ Havs- och Vattenmyndigheten (2013) Vägledning. Reglering av fiske i marina skyddade områden.

²⁴ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:62002CJ0127:EN:PDF>

²⁵ http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Fragor-och-anmalningar/Svar-pa-skriftliga-fragor/Reglerna-for-Natura-2000-omrad_GZ1291/

²⁶ DG MARE and DG ENV (2008) Fisheries measures for Marine Natura 2000 sites. A consistent Approach to request for fisheries management measures under the Common Fisheries Policy.

Naturskyddsföreningen anser att regeringen och regionala myndigheter, för att skydda den marina mångfalden och leva upp till sina åtaganden, snarast behöver:

- 17. avsätta minst 20 procent av Sveriges ekonomiska zon till marint skyddade områden samt begränsa exploaterande verksamheter i dessa områden. Fiske i marina skyddade områden ska alltid betraktas som en verksamhet som behöver tillstånd för att bedrivas i området. Skyddet ska även inkludera fiske som bedrivs av andra medlemsländers fiskare. Områdena ska kontrolleras så att överträdelser motverkas och beivras.**

Förstörda vandringsvägar för fisk

Många fiskar som t.ex. lax, öring, nejonögon och ål delar sin livscykel mellan sötvatten och saltvatten och är beroende av fri rörlighet mellan dessa miljöer. Dessa och många andra akvatiska djur drabbas hårt av vandringshinder i form av vattenkraftdammar, vägtrummor och regleringsdammar som hindrar vandring och reproduktion. Det beräknas att ungefär 300 000 blankålar dör eller skadas varje år när de vandrar genom kraftverkens turbiner²⁷. Det motsvarar ungefär 70-90 procent av de ålar som vandrar ut från sötvatten. Ofta måste ålarna ta sig förbi flera vattenkraftverk under vandringen, vilket ytterligare minskar sannolikheten att ålen överlever. Möjligheten att ålen faktiskt når havet vid utvandring har beräknats ligga på cirka 4 procent i genomsnitt. Genom regleringarna har också viktiga livsmiljöer för t.ex. utter, bäver och strömstare förstörts.

Vattenkraft baseras på ett förnybart energiflöde som behövs i omformningen till ett fossilfritt samhälle. Flertalet av Sveriges över 2000 vattenkraftsdammar har dock gamla tillstånd utan några som helst krav på minimitappning och biologisk hänsyn i verksamheten. Detta har gett upphov till:

- Förlust av biologisk mångfald för vandrande arter
- Minskad turism och försämrade fiskemöjligheter
- Förändrade flödesregimer som lett till fragmentering av biotoper och brutna naturliga transporter av sediment och näring i form av kväve, fosfor och kisel
- Förändrade flödesförändringar med negativ effekt i biotoper som är beroende av dem, såsom svämskogar, estuarier, våtmarker och strandängar.

Senast 2021 (i vissa fall 2027) ska Sverige leva upp till kraven om "God Ekologisk Status" i alla vattendrag i enlighet med EU:s vattendirektiv. Till dess måste situationen avsevärt förbättrats. Utan åtgärder kommer aldrig de arter som är beroende av fria vandringsvägar att kunna återhämta sig. Vattenkraftbolagen har, trots många års påtryckningar från miljöorganisationer, länsstyrelser, kommuner och centrala myndigheter, vägrat att ta ett frivilligt ansvar för de skador vattenkraften åsamkat. Idag är det skattebetalare som betalar för kraftbolagens förlust i vattenkraftsproduktion då myndigheter ställer krav på åtgärder för att förbättra för hotade arter och biotoper. Detta är en orimlig situation och inte i enlighet med principen om att förorenaren betalar. Samtidigt har regeringen inte heller krävt miljöhänsyn när den beviljat stora statliga subventioner i form av elcertifikat. För att säkerställa fortlevnaden av arter beroende av fria vandringsvägar och för att leva upp till vattendirektivets krav behöver Sverige:

²⁷ Dekker, W., Wickström, H. & Andersson, J. (2011). Ålbeståndets status i Sverige 2011. SLU Aqua reports 2011:1. http://www.slu.se/Documents/externwebben/akvatiska-resurser/Sidan%20Publikationer/Aqua%20reports%202011_1_elektronisk_standard.pdf

18. ställa lagstadgade krav på att alla vattenkraftverk ska ta vederbörlig miljöhänsyn. Kraven bör, åtminstone för de vattendrag som inte bedöms som kraftigt modifierade i enlighet med vattendirektivets regler, inbegripa fri upp- och nerrivning för akvatiska organismer (minst 80%) samt minimitappning på minst 15 procent av vattenflödet. Utövaren ska betala. Kan inte miljöanpassningar säkerställas eller om de leder till ekonomisk olönsamhet bör anordningen rivas.
19. sluta ge statliga subventioner i form av till exempel elcertifikat till vattenkraftproduktion. Ska subventioner undantagsvis ges bör de användas som en morot för att få till förbättringar i anläggningarna.

Miljögifter

De flesta miljögifter i haven kommer från kemikalieanvändning på land. Inom EU har nästan 150 000 kemiska ämnen registrerats. Många kemikalier är persistenta, d.v.s. bryts ner mycket sakta, och bioackumulerbara, d.v.s. lagras i biota. Många är också giftiga, inte minst för akvatiska organismer. De flesta persistenta och bioackumulerbara kemikalier hamnar så småningom i havet. Men det finns också kemikalier som sprids direkt i havet. T.ex. har många industrier historiskt sett placerats vid havet för att ha god tillgång till transport eller för att helt enkelt kunna bli av med vattenburna föroreningar på ett enkelt sätt, t.ex. smältverk och pappersmassaindustrier. Detta har gett upphov till förorenade sediment som ofta fortsätter att läcka i vattnet. Andra direkta källor till hav är båtbottnfärger.

För att minska kemikaliebelastningen på havet behöver hanteringen av kemikalier och varor i samhället förändras. Detta betyder bland annat²⁸ att:

- ämnen med okända eller bristfälligt kända egenskaper ska klassas och hanteras som farliga tills motsatsen påvisats,
- ämnen som är långlivade, bioackumulerbara, giftiga eller på annat sätt farliga ska fasas ut snabbt; nya sådana ämnen ska inte introduceras,
- särskild försiktighet krävs för barn och unga,
- farliga ämnen ska bytas ut mot mindre farliga ämnen eller annan teknik (utbytesregeln).

Båtlivets miljögiftsbelastning

Över hela världen målas fartyg och båtar med giftiga båtbottnfärger för att undvika påväxt. Påväxt försämrar båtens prestanda och gör att bränsleåtgången ökar. Många av de ämnen som traditionellt används i båtbottnfärger är inte bara mycket giftiga för akvatiska organismer utan också långlivade i den akvatiska miljön. Läckage av tungmetaller från båtskrov har därför förgiftat många grunda marina områden i Sverige och fortsätter idag, trots ett förbud mot några av de giftigaste kemikalierna, att läcka från sedimenten. Många av dessa områden är biologiskt viktiga som födosöks- och uppväxtområden för marina organismer och är särskilt sårbara under sommaren då både den biologiska aktiviteten och antalet båtar är som störst.

Påväxt

Reglerna för båtmålning varierar mellan olika områden. I Bottniska viken och i sötvatten är alla kända former av giftiga båtbottnfärger förbjudna. För östkusten och västkusten skiljer sig reglerna och det

²⁸ Se vidare i "Naturskyddsforeningens policy för miljögifter":

http://www.naturskyddsforeningen.se/sites/default/files/dokument-media/policy_miljogifter.pdf.

finns också olika regler för yrkes- respektive fritidsbåtar. Hur färger får användas framgår av etiketten. Tyvärr följs inte alltid reglerna av enskilda båtägare. Många av de så kallade giftfria båtbottnfärgerna har i vetenskapliga studier också visat sig vara giftiga²⁹. Idag finns många alternativa metoder för att motverka påväxt. Runt om i landet etableras båtbottnvättar och spolplattor för att underlätta för mekanisk rengöring. Små båtar kan också med födel förvaras på land då de inte används. Men finansiering för att ta fram och etablera alternativa metoder och system saknas i många fall och lär framöver bli ett ännu större problem eftersom anslaget i statsbudgeten till havsmiljön, bland annat för åtgärder i vatten, drastiskt minskades hösten 2012. Därför anser föreningen att Sverige behöver:

20. ekonomiskt stimulera alternativa metoder att motverka påväxt på båtar.

21. återställa havsmiljöanslaget till minst nivån i 2011 års statsbudget.

Båtmotorer

Gamla tvåtaktsmotorer släpper ut en tredjedel av bränslet oförbränt i vattnet. Bensin är mycket giftigt för akvatiska organismer och de mest aktiva substanserna binder till organiskt material och förs därmed uppåt i näringskedjan. Precis som i fallet med båtbottnfärger är en del av problematiken i Sverige att utsläppen av de giftiga ämnena koncentreras till den period på året då produktionen i haven är som högst och ekosystemen är som känsligast – sommaren. Därför bör gamla tvåtaktsmotorer snarast fasas ut. Dock finns det en stor mängd gamla tvåtaktsmotorer i landet som ännu används. Under den tid de finns kvar bör ägarna stimuleras att köra dem på alkylatbensin som är den minst giftiga oljefraktionen. Tyvärr är både tillgänglighet och efterfrågan på alkylatbensin låg i Sverige idag. Därför behöver Sverige snarast:

22. införa styrmedel som steg för steg driver utvecklingen bort från bränsleslukande och smutsiga motorer, exempelvis genom ett malus bonus-system, differentierat så att tvåtaktare missgynnas och fyrtaktare gynnas. Inom denna ram bör en statlig inköpspremie för elmotorer införas för att främja efterfrågan och utvecklingen av dessa. Elmotorer har idag begränsad drivkraft men passar utmärkt för mindre båtar och mindre vatten och som substitut för mindre tvåtaktsmotorer. Förutom den uppenbara fördelen att de inte förorenar vattnet är de också tysta och kan tänkas tillåtas i hänsynsområden.

23. införa ekonomiska incitament och konsumentinformation för att öka tillgång och efterfrågan på alkylatbensin.

Blysänken och ammunition

I Sverige är blyförgiftning en relativt vanlig dödsorsak för havsörnar och andfåglar, t ex knölsvan³⁰. Andfåglarna får sannolikt i sig blyet via födan. Havsörnar får i sin tur i sig blyet när de äter sjöfåglar som utgör en viktig del av deras föda. Andfåglars risk för direktexponering för blyhagel och blysänken är störst i strandnära och grunda områden. Här ligger också blyföremål mer exponerade för vattenrörelser och det bly som korroderar når därför lättare de biologiska systemen. Idag används blysänken trots att det finns fullgoda alternativ.

²⁹ <http://www.havet.nu/dokument/O2003batfarg.pdf>

³⁰ Naturvårdsverket, 2006. Konsekvenser av förbud mot bly i ammunition - ett regeringsuppdrag rapporterat av Naturvårdsverket och Kemikalieinspektionen

I Sverige finns idag ett förbud mot blyhagel över vatten och våtmarker men detta förbud gäller inte för militär verksamhet. Det förhindrar heller inte transport av bly från landområden där blyhageljakt ännu är tillåtet. Militär ammunition innehåller förutom bly, även koppar, zink och antimon³¹ som är giftiga för vattenlevande organismer. Dessutom innehåller krutet ofta nitroglycerin som är toxiskt för vattenlevande djur och alger. För att förhindra förgiftning av akvatiska djur och växter anser Naturskyddsföreningen att Sverige snarast behöver:

24. förbjuda blysänken vid fiske, samt förbjuda bly och andra tungmetaller i ammunition, åtminstone i ammunition som sprids i naturen. Samma miljöregler ska gälla för Försvarmakten som för miljöfarlig verksamhet i övrigt.

Gift i fisk

I fiskar uppmäts ofta markant högre halter av miljögifter än i djur på land. Detta gäller särskilt rovfiskar som gädda, lax och tonfisk eftersom de ackumulerar miljögifter från sina bytesdjur, så kallad biomagnifikation. Luftburna miljögifter ackumuleras ofta vid polerna, vilket förklarar höga halter av t.ex. kvicksilver i svenska sjöar trots att de flesta utsläpp länge varit förbjudna i svensk lagstiftning. I Östersjön, som är ett innanhav med begränsat vattenutbyte och en stark skiktning, stannar långlivade och bioackumulerande ämnen mycket länge i systemet. Halterna av till exempel PCB, DDT och dioxin som släpptes ut på 1970- och 1980-talet finns därför fortfarande i höga halter i biota, särskilt i fettrika djur såsom lax, strömming, öring, ål och säl. För dioxin är halterna i flera fiskarter fortfarande så höga att konsumtionen medför allvarliga hälsorisker³³.

Sedan våren 2002 har Sverige ett undantag från EU:s gränsvärde för dioxin i fisk. Undantaget permanentades av EU 2011 efter förfrågan från regeringen³². Undantaget betyder enligt Livsmedelsverket att många tusen barn riskerar att utsättas för utvecklingskador under sin utveckling och uppväxt³³. Naturskyddsföreningen anser att detta är ett fullständigt oacceptabelt pris för att skydda en del av inkomstmöjligheterna för ett fåtal yrkesfiskare. Naturskyddsföreningen anser därför att:

25. fiske för försäljning av lax och öring från Östersjön, Vänern och Vättern, sik från Vänern och röding från Vättern inte bör tillåtas eftersom dessa fiskar innehåller hälsofarliga halter av dioxin. Stora strömmingar från Bottenviken, dvs endast cirka 6 procent av de totala strömmingsfångsterna från Östersjön, ligger också över gränsvärdet för dioxin och bör inte användas för livsmedelsproduktion.

³¹ Naturskyddsföreningen 2012. Med naturen som måltavla. Flygövningar över Vättern.

³² Kommissionens förordning (EU) nr 1259/2011 om ändring av förordning (EG) nr 1881/2006 vad gäller gränsvärden för dioxiner, dioxinlika PCB och icke dioxinlika PCB i livsmedel.

³³ Livsmedelsverket (2011) Redovisning av uppdrag rörande gränsvärden för långlivade miljöföroreningar i fisk från Östersjöområdet. Redovisning av ett regeringsuppdrag.

http://www.slv.se/upload/dokument/remisser/regeringsuppdrag_2011/rapport_regeringsuppdrag_dioxinundantaag_2011_02_28.pdf